

0,004 % га тенг бўлган бўлса, 0-100 см қатламда 0,005 % ни ташкил қилди. 2019-2023 йилларда амал-ўсув даври бошида тупроқдаги тузларнинг қуруқ қолдиғи бўйича маълумотлар 1-расмда келтирилган.

Тадқиқотлар давомида амал-ўсув даври охирида, яъни кузги буғдой йиғиштириб олингандан сўнг тупроқ таркибидаги хлор иони миқдори тажрибаларнинг назорат вариантыда ҳайдов 0-40 см қатламида 0,008 % ни ташкил қилган бўлса, 1 метрлик қатламида тупроқ таркибидаги хлор иони миқдори 0,009 % ни ташкил қилди. Тупроққа 50 кг/га ва 75 кг/га миқдорида гидрогель полимер бирикмаси киритилган 2 ва 3-вариантларда амал-ўсув даври охирида тупроқдаги хлор иони миқдори ҳайдов қатламида 0,007 % га тенг бўлган бўлса, 0-100 см қатламда 0,008 % ни ташкил қилди. Тадқиқотларнинг 4-вариантида амал-ўсув даври охирида тупроқнинг ҳайдов 0-40 см қатламда тупроқдаги хлор иони миқдори 0,006% га тенг бўлган бўлса, бир метрлик қатламда 0,007 % ни ташкил қилди. Тупроққа 125 кг/га меъёрида гидрогель полимер бирикмаси киритилиб, кузги буғдой етиштирилган 5-вариантда

тупроқдаги хлор иони миқдори ҳайдов 0-40 см қатламда 0,006 % га тенг бўлган бўлса, бир метрлик қатламда 0,007 % ни ташкил қилди. Тупроқлар таркибидаги хлор иони миқдорининг ўзгариши таҳлил қилинганда, тупроққа гидрогель полимер бирикмаси киритилиб, суғориш ишлари амалга оширилган вариантларда тупроқ таркибидаги хлор иони йиғилишига катта таъсир кўрсатмади. Тупроқдаги тузларнинг қуруқ қолдиғи бўйича ҳам шундай қонуният сақланиб қолди (2-расм).

Хулоса. Бухоро вилоятининг янги ўзлаштирилган чўл зонасидаги сур тусли кўнғир, механик таркиби бўйича енгил қумоқ, шўрланмаган тупроқлари шароитида кузги буғдойнинг "Старшина" навини етиштиришда маҳаллий хом ашёлардан синтез қилинган кучли шишувчан гидрогель полимер бирикмасини турли меъёрларда сувтежамкор суғориш технологияси сифатида қўллашнинг тупроқнинг туз режимига таъсири бўйича олиб борилган тадқиқотларда олинган натижаларга кўра гидрогель полимер бирикмаси қўлланилаган вариантларда назорат вариантга нисбаттан кам миқдорда туз тўпланиши аниқланди.

АДАБИЁТЛАР:

1. Рыжов С.Н. О способах определения сроков полива хлопчатника. Ташкент-1953 г.
2. Дала, лаборатория тадқиқотлари ва фенологик кузатувлар Пахта селекцияси, уруғчилиги ва етиштириш агротехнологиялари илмий-тадқиқот институтининг "Дала тажрибаларни ўтказиш услублари". ЎзПТИ, 2007 йил
3. Методы агрохимических, агрофизических и микробиологических исследований в поливных хлопковых районах. Ташкент-1963 год.
4. Доспехов Б.А. Методика полевого опыта. Москва: Агропромиздат-1985 год.

UO'T: 631.1

TOG'OLDI HUDUDLARIDA YERLARNI DEGRADATSIYADAN HIMOYA QILISHDA AGROTEKNIK TADBIRLAR

Tojiyev Zafar Toxir o'g'li,

"O'zdavyerloyiha" davlat ilmiy-loyihalash instituti tayanch doktoranti.

Annotatsiya. Ushbu maqolada, tog'oldi hududlari yerlarining degradatsiya jarayonlariga uchrashi sabablari va degradatsiyaga qarshi agroteknik tadbirlar, jumladan, suv yig'iladigan maydonlarda qiyaliklar va gorizontallar bo'ylab yer tuzish ishlarini amalga oshirish hamda almashlab ekish sxemalari ishlab chiqish keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: tog'oldi lalmi yerlari, degradatsiya, eroziya, yer tuzish, almashlab ekish.

Аннотация. В статье обсуждены причины деградации земель в предгорных регионах и порядок проведения агротехнических мероприятий против деградации, в том числе проведение работ по подготовке земель по склонам и горизонталям на водосборных территориях и разработка схем севооборотов.

Ключевые слова: предгорные богарные земли, деградация, эрозия, землеустройство, севооборот.

Abstract. The article discusses the causes of land degradation in foothill regions and the procedure for carrying out agrotechnical measures against degradation, including carrying out work to prepare land on slopes and horizontals in catchment areas and developing crop rotation schemes.

Keywords: foothill rainfed lands, degradation, erosion, land management, crop rotation.

Kirish. Tog'oldi hududlaridagi ekin yerlarining lalmi yer maydonlarida qishloq xo'jalik ekinlarini o'stirish faqat tuproq qatlamlaridagi yog'inlar hisobiga yig'ilgan namlik evaziga yetishtirilishini hisobga olib, yillik yog'in miqdori o'rtacha 200 mm. dan oshadigan yerlardagina lalmikor ekinlar joylashtiriladi. Lalmikor yerlar tuproq mintaqalarining joylashishiga mos ravishda namlik bilan ta'minlangan, kam ta'minlangan va ta'minlanmagan yerlarga bo'linadi. Jigarrang va qoramtir bo'z tuproq baland mintaqada joylashgan bo'lib, namlik bilan ta'minlangan, tipik bo'z tuproq o'rta mintaqada tog' oldi zonalariga tarqalgan va namlik

bilan kam ta'minlangan va och tusli bo'z tuproqlar quyi mintaqada namlik bilan ta'minlanmagan lalmikor yerlar hisoblanadi.

Shularni hisobga olgan holda, tog'oldi hududlarining lalmikor yerlarida degradatsiyaga jarayonlari sodir bo'lishi, jumladan eroziyaga uchrashi kabi salbiy jarayonlarni oldini olishga qaratilgan ilmiy asoslangan yer tuzish tadbirlarini ishlab chiqish muhim vazifalardan hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Tog'oldi mintaqalarida suv yoki shamol eroziyalari kabi holatlarning kuzatilishi, ushbu yerlardagi qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlarda tabiiy-iqlim

sharoitidan kelib chiqib, eroziyaga moyil bo'lganlari hamda ushbu yerlardagi jarliklar daryolar yoki soy bo'ylarida, shuningdek, suv toshqinlarini tashlaydigan tarmoqlar bo'ylariga to'g'ri kelishi keng kuzatiladi.

Toshkent viloyati, Parkent tumanining tog'oldi yerlari asosan jarliklar (76,1%)dan iborat hisoblanib, ushbu yerlarda degradatsiya jarayonlarini vujudga kelishi holatlari yildan-yilga ko'payib bormoqda.

Respublika hududida tuprog'i har xil darajada suv eroziyasiga uchragan yerlar 4mln. gektardan ortiq yoki sug'orilmaydigan yerlarning (lalmi va yaylovlar bilan birga) 19 % ni tashkil etadi. Ayrim viloyatlar (Samarqand, Qashqadaryo Surxondaryo va Toshkent)da bu ko'rsatkichlar 50 – 80 % gacha yetib boradi.

Yer fondiga asosan O'zbekiston Respublikasining umumiy yer maydoni 2024-yil 1-yanvar holatiga ko'ra 44 892,4 ming ga ni, shundan qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar 25748,6 ming ga, ekin yer maydonlari 4028,6 ga ni tashkil etsa, 783,5 ming ga yer maydonlarni lalmi ekin yerlari egallaydi (1-jadval).

1-jadval.

Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlar bo'yicha lalmi yerlarning taqsimlanishi

T/r	Hududlar nomi	Maydoni, ming ga	Umumiy lalmi yerlariga nisbatan ulushi, %
1.	Qoraqalpog'iston Respublikasi		
2.	Andijon viloyati		
3.	Buxoro viloyati		
4.	Jizzax viloyati	244	31,1
5.	Qashqadaryo viloyati	257,9	32,9
6.	Navoiy viloyati	30,9	3,9
7.	Namangan viloyati		
8.	Samarqand viloyati	180	23
9.	Surxondaryo viloyati	39,4	5
10.	Sirdaryo viloyati		
11.	Toshkent viloyati	31,3	4
12.	Farg'ona viloyati		
13.	Xorazm viloyati		
Jami		783,5	100

Izoh: O'zbekiston Respublikasi yer resurslarining holati to'g'risida Milliy hisoboti, 2024-yil 1-yanvar holatiga.

Lalmi yerlarda ko'p yillik daraxtzorlar uchun yerlarni transformatsiyalashni asosan lalmi ekinzorlar hamda qishloq xo'jaligida foydalanilmaydigan yerlar hisobiga amalga oshiriladi.

Olib borilgan tadqiqotlarga ko'ra, tog'oldi hududlarida yerlarni degradatsiyadan himoya qilishda chorvani o'tlatishni to'g'ri tashkil qilish, uni boshqa joyga ko'chish usuli va yo'nalishini to'g'ri belgilash, o't-o'lanlarni ekish kabi masalalarni ham o'z ichiga olishi maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Natijalar. Tabiiy sharoitni qishloq xo'jaligi uchun baholash dastavval landshaftlarning qishloq xo'jaligida foydalanilishini cheklashi mumkin bo'lgan xususiyatlarni aniqlab olishdan boshlanishi kerak. Landshaftlarning bunday xususiyatlari ularning relyef, tuproqlar, yer osti suvlarining holati kabilar bilan bog'liqdir. Landshaftlarni baholash lalmi dehqonchilik uchun ham qishloq xo'jalik nuqtai nazaridan eng muhim hisoblangan 3 ta komponent: iqlim, tuproq, rel'yef bo'yicha bajarilgani maqsadga muvofiq.

Lalmikor yerlarning suv yig'iladigan maydonlarida qiyaliklar va gorizontallar bo'ylab, rejali yer tuzish ishlarini tashkil qilmaslik, suv yig'iladigan maydonlarda eroziya jarayonlarining intensivligini hisobga olmasdan yechish, tuproqlarning yuvilishi kuchayishiga va jarliklar paydo bo'lishiga olib kelishi mumkin (1-rasm).

1-rasm. Tuproqlarning yuvilishi va jarliklar paydo bo'lishi.

Yerlarning degradatsiyasiga uchrashiga yog'ingarchilik (yomg'ir, jala) va qor erishi ham ta'sir ko'rsatadi. Chunki ularning bevosita ta'sirida qiyaliklarda suv oqimi paydo bo'ladi va uning kuchi bilan degradatsiya sodir bo'ladi. Iqlim omillaridan boshqalarining, ya'ni harorat, havo namligi va shamolning bu hodisaga ta'siri unchalik katta emas.

2-jadval.

Toshkent viloyatining so'nggi yillardagi yog'ingarchilik miqdori, mm.

Yil	Oy												Yillik
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
2018	8.5	60.1	70.4	50.5	16.2	9.5	-	0.7	0.0	45.9	57.5	52.9	372.2
2019	74.5	30.6	47.1	146.2	0.8	55.6	0.0	0.0	2.6	4.6	38.4	39.1	439.5
2020	32.1	95.9	24.1	83.0	47.6	3.4	6.8	17.4	0.9	0.0	54.3	19.5	385.0
2021	19.9	38.1	90.0	32.5	12.4	0.1	0.5	0.1	-	28.9	24.1	41.9	288.5
2022	48.8	52.4	189.3	9.1	44.8	21.7	0.0	0.2	0.0	51.1	100.9	23.8	542.1
2023	52.4	89.2	39.9	37.6	8.2	0.0	3.2	16.6	3.5	25.8	47.9	55.1	379.4

Izoh: gidrometeorologiya xizmati agentligining ma'lumotlari asosida.

Suv oqimining koeffitsiyenti quyidagi formulaga muvofiq aniqlanadi:

$$P=K/R$$

Bunda, P – suv oqish koeffitsiyenti;

K – tuproq sathida oqqan suv hajmi (mm);

R – yog'ingarchilik miqdori (mm).

Yoqqan yomg'irning hajmi, yog'ish tezligi va jami yog'ish vaqtiga qarab qiyaliklar yuzasidan oqib tushayotgan suv hajmini va degradatsiya hajmini oldindan aniqlash mumkin. Yuqorida aytilgan omillar miqdori qancha ko'p bo'lsa, yerlarning degradatsiyaga uchrash hajmi shuncha ortib boradi. Shuningdek, yil mobaynida yog'adigan yomg'ir miqdorining taqsimlanishi alohida ahamiyatga ega. Chunki yog'ingarchilikning bir me'yorda taqsimlanmasligi yerlarning degradatsiyaga uchrashiga olib keladi. Ayniqsa, jala-yomg'irlar (aprel, may oylarida) yoqqan vaqtda tuproqlarning suvni qabul qilib, shimib, pastki qatlamlarga o'tkazish xossasi keskin kamayib ketadi. Buning natijasida suv toshqinlari sodir bo'ladi, yerlarning degradatsiyaga uchrash hajmi kattalashadi.

So'nggi yillarda yog'ingarchiliklarning me'yoridan ko'p bo'lishi, yoki aksariyat hollarda yog'ingarchiliklar uchramaydigan hududlarda sodir bo'lishi, notumanosibliklarning yuzaga kelishi olimlarning degradatsiyaga qarshi kurash olib borishlarida bir qator qiyinchiliklar tug'dirmoqda (3-jadval).

3-jadval.

Pog'onalar orasidagi masofalar yonbag'irning qiyaligi va tuproq turining tarkibi, m.

Joyning qiyaligi	Tuproq tarkibi	
	O'rta va og'ir	Yengil
0,02	38	50
0,03	30	41
0,04	27	38
0,05	26	35
0,06	25	30
0,08	24	26
0,10	20	24
0,12	18	22

Tog'oldi hududlarida, jumladan, lalmi adirliklarning eng yuqori nuqtasiga chiqib qarasak, u yerga qarama-qarshi tomonga yo'nalgan qiyalikni ko'ramiz. Qiyaliklarning nuqtalarini bir-biriga bog'lab turadigan chiziq, suv tarqatgich chiziq deyiladi.

Tog'oldi tepaliklari bunga misol bo'ladi. Bu suv tarqatgich chiziqlar aniq bir chegaralangan maydonni o'z ichiga oladi. Bu yerda yig'ilgan suv pastliklarga oqib tushadi. Shuning uchun uni suv yig'uvchi maydon, yoki soy deyiladi.

Ushbu hududlarda har xil shakldagi qiyaliklarni uchratish mumkin. Qiyaliklarning nishabi quyidagi formula bo'yicha aniqlanadi:

$$J=H/L$$

bu yerda J – qiyalikning nishabi (gradus bilan o'lchanadi);

H – qiyalikning yuqoragi va pastki qismlari o'rtasidagi farq;

L – qiyalik shu qismining gorizontol holda joylashishi.

To'g'ri joylashgan qiyaliklarda yerlarning degradatsiyaga uchrashi asosan uning pastki qismida kuchliroq bo'ladi. Chunki

qiyalikdan oqib tushayotgan suvning hajmi borgan sari ortib boradi.

Suv ayirgicholdi hududning qiyaligi 0,05° bo'lib, tuproqning yuvilish jarayoni sust bo'ladi, lekin suv oqimi shu hududda vujudga keladi, quyi hududlarda eroziya jarayonini kuchaytirishga sababchi bo'ladi. Bu hududlar qishloq xo'jaligining turli sohalarida foydalaniladi. Masalan, suv ayirgicholdi hududlarida lalmi dehqonchilik bilan foydalanish mumkin (2-rasm).

Yuqorida keltirilgan hududlarning har birida alohida suv eroziyasiga qarshi kurash tadbirlari qo'llaniladi.

2-rasm. Tog'oldi hududlari yerlaridan samarali foydalanish.

Suv yig'ish havzasida eroziya hududlarining joylashish tizimi: P3—Suv ayirgicholdi hududi. S3—To'siq oldi hududi. G3—Gidrografik hudud. Dr—O'zani yuviladigan hudud. Br—Qirg'oqlari yuviladigan hudud. L—Kichik jarliklar. A—To'siqoldi hududning tepa qismi. B—Shu hududning quyi qismi.

Eroziyaga uchrashi kutiladigan suv yig'ish havzalarini quyidagi 3 ta kichik hududga bo'lish mumkin:

1. Suv ayirgicholdi hududi.

2. To'siqoldi hududi.

3. Gidrografik hududi.

Eroziyaga uchragan suv yig'ish havzasida gidrografik hudud maydoni o'rtacha 15 % ni, to'siqoldi hududi 30-35 % ni, suv ayirgicholdi hududi esa 50 % maydonni ishg'ol qiladi.

Tog'oldi adirlarida yig'ilib kelinadigan suvning sathi pog'ona ko'tarmasining qirrasidan doimo 10-15 sm. pastda bo'lishi hamda to'plangan suv yerga shimilib va pog'ona uzunligi bo'yicha taqsimlanib ketishi kerak [4]. Pog'onalar orasidagi masofalar yonbag'irning qiyaligiga va tuproq turining tarkibiga bog'liq holda quyidagicha bo'lishi kerak (3-jadval).

Qiyaligi 0,02-0,12 m. bo'lgan yerlarda nishabli, qiyaligi 0,12-0,25 m. gacha bo'lgan yerlarda yotiq va qiyaligi 0,25 m. dan katta bo'lgan yerlarda ariqli pog'onalar olinadi.

Xulosa. Lalmikor yerlarning suv yig'iladigan maydonlarida qiyaliklar va gorizontallar bo'ylab, agrotexnik tadbirlar, masalan, yuqorida ta'kidlab o'tganimiz, qiyaliklarning nishabi aniqlanib, lalmikor sharoitda almashlab ekishda bitta dala toza shudgor holda qoldirib qolganlariga don ekinlari ekilishi, tog'oldi hududlarida yerlarni degradatsiyaga uchrashining oldini olishda samarali agrotexnik tadbir usuli ekanligi aniqlandi.

ADABIYOTLAR:

1. M.I.Ruzmetov. Yaylov tuproqlari va degradatsiyasi / O'quv qo'llanmasi. - Toshkent: «Lesson Press» MCHJ nashriyoti, 2023. - 210 b.
2. Landshaftli yer tuzish. - Toshkent, TIQXMMI bosmaxonasi, 2019. 116 b.
3. Ziyonet.uz <https://library.ziyonet.uz/ru/book/34799>.

O'ZBEKISTONDA GIPSLI TUPROQLARNING HOSIL BO'LISHIDAGI ILMIY NAZARIYALARNING HOSIL BO'LISHI VA RIVOJLANISHI

Abdullayeva Xumora Boybo'ri qizi, tayanch doktorant,
Maxkamova Dilafruz Yuldashevna, dotsent,
Isxoqova Shoir Mirsodiqovna, dotsent,
Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti.

Annotatsiya. Maqolada O'zbekiston sharoitida gipsli tuproqlarning hosil bo'lishi to'g'risidagi nazariyalar tahlil qilingan. Gipsli tuproqlarning ko'pgina qismi asosan Mirzacho'l hududida tarqalgan. Tadqiqot olib borilayotgan hudud tuproqlari turli darajada sho'rlanganligi, gips miqdori bo'yicha turli xil ekanligi tuproqlarning fizik-kimyoviy xossalariga ta'sir ko'rsatadi va integral holatining yomonlashishiga hamda qishloq xo'jalik ekinlariga salbiy tasirini ko'rsatmoqda. Standart atamalardan foydalanishgacha bo'lgan davrda tuproqlar loyli, qumli, toshli, cho'kma, sho'rlangan, botqoq, quruq yoki ho'l, og'ir yoki yengil, yumshoq yoki qattiq, bo'liq, g'ovak yoki kuchsiz deb ta'rif berib kelingan.

Lekin, umumqabul qilingan ilmiy terminlarga o'tilgandan so'ng "gipsli tuproqlar" atamasi ham kiritila boshladi. Miqdoriy ko'rsatgichiga ko'ra tarkibida turli miqdorda – 0,1 dan 1,5-10% gacha va undan ko'p – to 20-30% gacha va undan yuqori gips aniqlangan qatlami mavjud bo'lgan tuproqlar gipsli tuproqlar deyiladi [1].

Kalit so'zlar: gipsli tuproqlar, sho'rlanish, iqlim, ona jins, kaltsiy, sulfatlar.

Аннотация. В статье проанализированы теории образования гипсовых почв в условиях Узбекистана. Большая часть гипсовых почв распространены на территориях Голодной степи. Тот факт, что почвы района исследований различны по засолению и количеству гипса, влияет на физико-химические свойства почвы и отрицательно влияет на ухудшение ее целостного состояния и сельскохозяйственных культур. В период, предшествовавший использованию стандартных терминов, почвы описывались как суглинистые, песчаные, каменистые, осадочные, засоленные, заболоченные, сухие или влажные, тяжелые или легкие, мягкие или твердые, суглинистые, пористые или слабые.

Но, после перехода на общепринятые научные термины, стал вводиться и термин «гипсовые почвы». Почвы, содержащие различное количество – от 0,1 до 1,5-10% и более – до 20-30% и более гипса в определенном горизонте почвенного профиля по количественному показателю, называются гипсовыми почвами.

Ключевые слова: гипсовые почвы, засоление, климат, материнская порода, кальций, сульфаты.

Abstract. The article analyzes the theories of gypsum soil formation under the conditions of Uzbekistan. A significant portion of gypsum soils are spread across the territories of the Hungry Steppe. The fact that the soils in the study area vary in salinity and gypsum content affects the physicochemical properties of the soil and negatively impacts its overall condition and agricultural crops. In the period preceding the use of standard terms, soils were described as loamy, sandy, rocky, sedimentary, saline, swampy, dry or wet, heavy or light, soft or hard, loamy, porous or weak. However, after the transition to universally accepted scientific terms, the term «gypsum soils» began to be introduced. Soils containing various amounts of gypsum – from 0.1 to 1.5-10% and more, up to 20-30% and more in a specific horizon of the soil profile based on quantitative indicators – are called gypsum soils.

Key words: gypsum soils, salinization, climate, parent rock, calcium, sulfates.

Kirish. O'zbekistonda birinchi marta gipsli tuproqlar 1900-yilda V.V.Dokuchaev tomonidan Qoraqum sahrolarida topilib, o'rganila boshlandi.

Shundan keyin Markaziy, Janubiy Osiyoda, Shimoliy Afrikaning bir qancha mamlakatlarida, Markaziy Amerika va Avstraliyadagi gipsli tuproqlarga ahamiyat berilgan. O'rta Osiyoning gipsli tuproqlarini o'rganish Dokuchaevdan keyin bir qancha olimlar tomonidan o'rganildi. (Neustruev, 1913; Dimo, 1915; Nikitin, 1926; Ivanova, 1930; Gerasimov, 1931; Shuvalov, 1948; Butskov, Kimberg, 1949; Sherbina, 1951; Axmedov, Gluxova, 1990; Uzoqov, Boboxo'jaev, Xudoyqulov 1991; Oripov, Uzoqov, Shonazarov, 1999; va boshqalar tomonidan o'rganilganligiga qaramasdan tuproqlarda gipsning hosil bo'lishi, uning tuproq fizikaviy, kimyoviy xossalariga va madaniy o'simliklarga ta'siri haqida hozirgi kungacha batafsil yagona fikr yo'q. [2]

Bu tuproqlarning asosiy maydonlari arid iqlimli hududlarga to'g'ri keladi. Dunyoda gipsli tuproqlar 65 560 km ni tashkil etib, Afrika qit'asida 54,6% ni, Afrika va Markaziy Osiyoda 25,3% , Janubiy Osiyoda esa 19,6% ni tashkil etadi. Gipsli tuproqlar cho'l va yarim cho'l hududlariga , ya'ni Suriya, Iroq, Tunis, Yaman, Somali, Xitoy, Jazoir, Hindiston, Eron, Iroq, Birlashgan Arab Amirli, Misr Arab Respublikasi, Avstraliya, Ispaniya, Frantsiya va boshqa davlatlarda ham uchraydi. [3]

Tadqiqot materiallari va uslubi. Maqola gips hosil bo'lishi to'g'risidagi ilmiy nazariyalarni referativ tahlil qilish orqali yozildi. O'zbekiston olimlari bilan bir qatorda chet ellik olimlarning ham gipsli tuproqlar ustida olib borilgan tadqiqotlaridan foydalanildi. Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, allyuvial va lyossli tekisliklarni o'zlashtirishda qo'llanilgan agromeliyativ tadbirlarni gipsli tuproqlarga qo'llab bo'lmaydi. Gipsli tuproqlarni o'zlashtirish